

5

UPPHOVSRÄTT

Allt material – texter, bilder, grafik och teckningar – som publiceras som tryck i exempelvis en tidning eller digitalt på en webbplats, kan vara skyddat enligt lagen om upphovsrätt. Det innebär att du inte kan kopiera eller skriva av andras texter eller använda andras bilder och illustrationer till din egen publikation, utan att först ha fått lov till det. Och samma sak gäller för texter och bilder som du har skrivit eller skapat, du har upphovsrätt till dem och om någon vill använda dem måste de ha ditt tillstånd. ➔

■ Vem ska lagen skydda?

Den som har skrivit en text, tagit en bild eller gjort en illustration, med andra ord skapat ett verk, blir automatiskt upphovsman. Upphovsrätten är till för att skydda upphovsmannen så ingen använder dennes verk utan lov eller på ett sätt som denne inte vill. På så sätt är upphovsmannen också rättighetsinnehavare till verket. Upphovsmannen kan också sälja rätten till sitt verk till exempelvis en tidning. Då är det tidningen, och inte skribenten eller fotografen, som har rätten till texten eller bilden. Som upphovsman har man dock alltid rätt att nämnas vid publicering, även om man har sålt rättigheterna till sitt verk.

■ Vad säger lagen?

Enkelt uttryckt får man inte kopiera och sprida upphovsrättsskyddat material utan tillstånd från rättighetsinnehavaren. Det gäller även om man publicerar saker på en hemsida eller i en blogg, och även om man inte tjänar pengar på det. Bryter man mot upphovsrätten riskerar man att få betala skadestånd och kan även dömas till böter och till och med fängelse i upp till två år.

Om den som äger rättigheterna till verket och den som har skapat verket inte är samma person, gäller lite olika regler. Upphovsrätten är nämligen uppdelad i en ekonomisk del och en ideell del.

Den ekonomiska upphovsrätten, eller användarrätten, handlar om vem som har rätt att kopiera, publicera och distribuera ett verk, och är till för att upphovsmannen ska få betalt för sitt arbete. Den ekonomiska rätten kan säljas, exempelvis som när en tidning har rätten att publicera text och bild som journalister skapat.

Den ideella rätten kallas ibland ”namngivningsrätt” och handlar om att upphovsmannen, den som har skrivit texten eller tagit bilden, behåller vissa rättigheter även om hen har sålt den ekonomiska upphovsrätten. Det innebär att upphovsmannen alltid har rätt att bli namngiven i samband med publicering. Det är också upphovsmannen som är den som bestämmer om man får ändra i verket. Hen har även rätten att bli respekterad. Det betyder att upphovsmannen inte behöver se sitt verk i sammanhang som denne inte kan stå för, exempelvis i kränkande eller rasistiska sammanhang.

☛ Hos [Riksdagen](#) kan man fördjupa sig i lagtexten om upphovsrätt. [Patent- och registreringsverket](#) förklarar upphovsrätten ytterligare.

■ Allt är inte upphovsrättsskyddat – om ”verkshöjd”

Nu är inte allting som skrivs eller alla bilder som tas skyddade av upphovsrätten. Det skyddet får bara verk som har en viss verkshöjd. Vad man

Den som har skrivit en text, tagit en bild eller gjort en illustration, med andra ord skapat ett verk, blir automatiskt upphovsman

menar med det är att bilden eller texten måste vara speciell, självständig och originell på ett sådant sätt att ingen annan hade kunnat göra exakt likadant. Exempelvis kan vi alla rita en streckgubbe och de skulle förmodligen se ganska lika ut, så det verket har ingen verkshöjd. Men ritar man dit en snygg hatt och ett roligt ansiktsuttryck, och kanske placerar streckgubben i ett visst sammanhang, börjar verket bli originellt och kan sägas ha en viss verkshöjd. Därmed skulle det omfattas av upphovsrätten.

■ Hur får du använda upphovsrättsskyddat material?

Upphovsrätten gäller oavsett om du ska använda det för att själv tjäna pengar i ett kommersiellt syfte, eller om du bara ska använda det för exempelvis din egen blogg. Men även om man inte får låna, kopiera eller på annat sätt sprida andras verk, får man faktiskt använda skyddat material. Det du får göra är att använda det för eget bruk, exempelvis:

Hämta in kunskaper: du får alltså återberätta något du läst eller sett någon annanstans.

Referera till: i din egen text får du hänvisa till vad någon annan skrivit.

Citera från: du kan i din egen text använda ett kort utdrag ur någon annans text.

■ Vad gäller vid citat?

Att citera någon annan betyder att man använder ett kortare stycke från någon annans text, exempelvis för att göra det tydligare hur någon annan resonerat eller för att stärka sina egna argument. Men du kan aldrig citera en bild, bara text. Och du får inte citera hur mycket som helst, upphovsrättslagen säger att det ska göras

i den omfattning som motiveras av ändamålet. Du får alltså citera, eller kopiera, just så mycket som behövs för din text och inte mer än så. Det är egentligen samma sak som med skolarbeten, det finns en gräns mellan citat och plagiat!

När man citerar måste det också framgå att det är just ett citat. Det markeras vanligen med citat- eller citationstecken: ”det citerade stycket”. Det ska också skrivas ut var citatet kommer ifrån.

En annan form av citat är om du exempelvis har intervjuat någon och din text återger vad denna person har sagt. Även då kan man använda citationstecken, men även det långa talstrecket eller pratminus som det gärna kallas inom journalistiken. Exempelvis:

- Det var jättekul att vi vann matchen, men det är fyra kvar, sade målvakten Per Ek i Polstjärnan BK.

I det här fallet har inte målvakten Per Ek upphovsrätt till det han sagt, men det har däremot du som har skrivit citatet – i det här fallet är det skribenten som är upphovsman.

»
När man citerar så måste det också framgå att det är just ett citat. Det markeras vanligen med citat- eller citationstecken.
 «

■ Creative Commons – verk man får använda

Framför allt bilder vill man ofta kunna hämta på internet och använda för sin egen publikation, tidning, webbplats eller blogg. Som alla andra verk omfattas dock bilder av upphovsrätten, vilket gör att man inte kan använda dem hur som helst. Mycket material är däremot fritt att använda genom att uphovsmännen godkänner det genom Creative Commons-licenser.

Creative Commons är ett sätt för att enklare hantera upphovsrättsliga regler, men det innebär också att uphovsmannen inte kan ta betalt för sitt verk om det sprids. Som uphovsman kan man ange en av sex möjliga licenser, som ger användaren olika möjligheter att arbeta med verket. I alla licenser ska uphovsmannen få erkännande, det ska framgå vem som skapat verket. Denne kan också begränsa användandet till icke-kommersiella ändamål, tala om ifall man får ändra i verket eller inte och sätta ett villkor att den som använder verket själv måste dela sitt verk.

När man söker bilder på internet kan man begränsa sina sökresultat för olika licensavtal, så att du för ditt sökord får upp exempelvis enbart bilder som får användas och ändras, men inte för kommersiellt bruk om du ska ha dem till din blogg eller klassens webbtidning. ■

☛ Läs mer om hur licenserna fungerar hos [Internetstiftelsen i Sverige](#) eller hos [Creative Commons](#).

mediekompass

- SÅ ANVÄNDER DU MEDIER I UNDERVISNINGEN

www.mediekompass.se

mediekompass@tu.se

Statens medieråd

www.statensmedierad.se

registrator@statensmedierad.se